

Неки проблеми страних студената на југословенским универзитетима шездесетих година XX века, с посебним освртом на афричке студенте

Апстракт: Чланак се бави питањем боравка страних стипендиста на југословенским универзитетима и најважнијим проблемима које су они имали. Сусрет две потпуно различите културе у овом је случај најчешће, подразумевао сукоб. Политички покушај њихове интеграције у југословенско друштво сударао се са могућношћу и жељом тог истог друштва да прихвати „другог“. У центру су три проблема: учење језика, стварање студентских удружења страних стипендиста и односа југословенских студената према страним колегама.

Кључне речи: расизам, Југославија, предрасуде, нетолеранција, стереотипи

Политика „активне мирољубиве коегзистенције“, коју је промовисао југословенски председник Тито током сусрета са индијским премијером Нехруом 1954/1955. године, у суштини је означавала најаву заједничких међународних акција Југославије и новоослобођених афричких и азијских земаља.¹ Западним земљама, на првом месту Сједињеним Америчким Државама, нови спољнополитички правац Југославије и блискост са вођама афричких и азијских земаља изгледали су као „кратковидо одбацивање провереног пријатеља – Америке – и упловљавање у несигурне воде Трећег света“, како је навео један амерички дипломата.² Међутим, очекивана краткотрајност новог партнерства испоставила се као нетачна. Политика приближавања Југославије земљама Азије, Африке и Латинске Америке постала је трајно спољнополитичко опредељење. Жеља за лавирањем између два блока била је заједничка „несврстаним“ државама (мада Е. Хобсбаум примећује да су „несврстани“ на неки начин симпатисали СССР,

¹ D. Bekić, *Jugoslavija u hladnom ratu. Odnosi sa velikim silama 1949–1955*, Zagreb 1988, стр. 739.

² T. Jakovina, *Američki komunistički saveznik. Hrvati, Titova Jugoslavija i Sjedinjene Američke Države 1945–1955*, Zagreb 2003, стр. 521.

или су бар били спремни да приме помоћ од њега), али и могућност ефикасне и исплативе економске сарадње.³

Југословенског председника Тита је, према његовим сопственим речима, састанак у Бандунгу инспирисао да осмисли политику несврстаности.⁴ На састанку Тита са Нехруом и египатским председником Насером, на Брионима 1956. године, потврђени су принципи бандуншког састанка и изражена приврженост мирољубивој коезистенцији, деколонизацији и политици разоружања. Врхунац у формулисању нове политике Југославије била је Прва конференција несврстаних земаља у Београду, почетком септембра 1961. године. На скупу су учествовали представници 25 ванблоковских земаља, које су, осим Југославије и Кубе, биле афричке и азијске државе. На састанку су изнети, између осталих, циљеви новог покрета – активна међународна сарадња, опште и потпуно разоружање, забрана нуклеарних проба, трговинска и економска сарадња земаља у развоју и отклањање „економске неједнакости наслеђене од колонијализма и империјализма“.⁵

Прву конференцију несврстаних пратила је Економска конференција земаља у развоју 1962. у Каиру и, на Титову иницијативу, одржана је Друга конференција несврстаних земаља 1964, такође у Каиру. Спољнополитички курс ФНРЈ пратило је и чвршће повезивање са новим партнерима по другим основама. Један од облика тог повезивања био је и стипендирање студената из афричких и азијских земаља за студирање у Југославији. Савет за науку и културу ФНРЈ почео је додељивати стипендије страним студентима у школској 1951/1952. години, када су стипендије користила само четири студента, и то сва четири из европских земаља.⁶ Организовани рад на додели стипендија започео је крајем 1952. године. Код одређивања земаља и броја стипендија Савет за науку и културу ФНРЈ руководио се, између осталог, и следећим принципима:

1. Југословенске стипендије додељују се, без обзира на размену, у оквиру успостављања опште културне сарадње, владама које би могле бити заинтересоване за ове стипендије.

2. *Југословенске стипендије додељују се оним владама којима је, у оквиру општитих политичких смерница наше земље, опортуно давање наших стипендија.*⁷

³ Е. Hobsbaum, *Doba ekstrema. Istorija kratkog dvadesetog veka 1914–1991*, Beograd 2004, стр. 272; Т. Jakovina, *navedeno delo*, стр. 522; В. Petranović, *Istorija Jugoslavije 1918–1988 III*, Beograd 1988, стр. 370.

⁴ Наведено према: Т. Kuljić, *Tito, sociološko-istorijska studija*, Zrenjanin 2005.

⁵ В. Petranović, М. Zečević, *Jugoslavija 1918–1984, Zbirka dokumenata*, Beograd 1985, стр. 913–918.

⁶ Архив Југославије, Савез социјалистичке омладине Југославије (114), фасцикла 223, Комисија за културне везе са иностранством, Страни студенти у ФНРЈ I. XII 1958. године.

⁷ Исто. (Курзив аутора.)

Овај курс југословенске владе убрзо је почео да даје резултате. Од 1951. до 1961. године број страних студената је повећан неколико стотина пута (види табелу).⁸

Школска година	Број страних студената
1951/1952.	4
1952/1953.	23
1957/1958.	266
1958/1959.	229*
1960/1961.	496
1961/1962.	1067

Није могуће направити сасвим тачан преглед, јер недостају подаци за поједине године, али подаци који постоје довољно илуструју повећање броја странаца на југословенским универзитетима. Стипендије су нуђене за редовне студије и специјализацију. Такође, страни стипендисти су долазили у Југославију и у оквиру програма међународне техничке сарадње коју је спроводио ЗАМТЕС (Савезни завод за међународну техничку сарадњу), као стипендисти својих влада, и о сопственом трошку. Даваоци стипендија су били Комисија за културне везе, фактички Влада ФНРЈ, и разне друштвене организације као што су Савез бораца, Савез студената, Савез синдиката, ССРН и др. Те организације су, при додељивању стипендија, биле руковођене принципом да корисници буду чланови прогресивних партија и покрета из колонија, али су стипендије добијали и студенти из независних земаља.

„Одлучујући заокрет“ у стипендирању афричких студената учињен је 1959. године, када је, у договору са Секретаријатом спољних послова, Међународном комисијом ССРН и „осталим заинтересованим факторима, постигнуто равномерније и политички сврсисходније квотирање студената, с обзиром на подручје и поједине земље“.⁹ Долазак студената из „неопредељених“ земаља на првом месту је био политичко питање. Југославија је настојала да у што већем броју веже афричке и азијске студенте за своје универзитете, с једне стране стајали су дугорочни економски мотиви, а са друге, много важније, питање престижа

⁸ Подаци за табелу узети из следећих докумената: АЈ, 114-223, Информација Централног одбора Савеза студената Југославије о страним студентима који студирају на универзитетима у Југославији, 16. I 1959; АЈ, 114-223, Проблеми који произлазе из повећања броја страних студената, 8. XI 1960; АЈ, 114-223, Информација о унапређењу политичко-друштвеног рада са страним студентима, 16. VII 1962. године.

* До смањења броја студената школске 1958/1959. године дошло је због повлачења стипендиста из Кине и Бугарске (прим. аутора).

⁹ АЈ, 114-223, Комисија за културне везе са иностранством, Страни студенти у ФНРЈ 1. XII 1958. године.

југословенске државе, њеног угледа у свету и ширења идеолошког и политичког модела на којем је почивала ФНРЈ/СФРЈ. Поред тога, пример Југославије је, свакако, импоновао лидерима новоослобођених држава, који су у председнику Титу и Југославији видели матрицу пожељног развоја. С тим у вези је било и велико повећање броја студената из афричких и арапских земаља на југословенским универзитетима и стипендиста на стручној пракси. Иако је дошло до знатног повећања броја афричких студената, Комисија за културне везе са иностранством у свом извештају наводи да је тај број и даље мали, чак ако се узму у обзир и смештајни капацитети по студентским домовима.¹⁰

Проблеми који су се постављали пред долазак студената са других континената били су многобројни. Број понуђених стипендија често није био у потпуности искоришћен. Југословенска дипломатска представништва су често, не познајући ситуацију у појединим земљама, нудила велики број стипендија за које није постојало интересовање. Поред тога, југословенска влада и друштвене организације су само у изузетним случајевима покривале путне трошкове стипендиста, који су, с обзиром на раздаљину, били високи. Тако су, пазећи на углед Југославије, плаћени трошкови путовања тројици „напредних“ нигеријских студената због тога што се у њиховој земљи водила кампања против студирања у источноевропским земљама.¹¹

Невоље афричких студената нису нестајале са доласком у Југославију. Основни проблеми с којима су се сретали били су везани за елементарна животна питања – смештај, исхрану, висину стипендија. Међутим, листа проблема није се ту заустављала. Препрека нормалном студирању била је и чињеница да се на факултетима настава изводила на српскохрватском језику, што је представљало знатну тешкоћу и поред тога што су организовани курсеви језика, чија посећеност није задовољавала. Такође, постојале су одређене тешкоће приликом уписа због неодговорности служби на факултетима и односа шалтерских служби где „често наилазе на груб и бирократски однос администрације“. У најдрастичнијим случајевима неки стипендисти су били принуђени да поново похађају средњу школу, или су чак упућивани на занат.¹² Поред тих, били су и проблеми институционалног организовања, друштвено-политичког живота и интеграције афричких студената у југословенско друштво.

¹⁰ Исто.

¹¹ АЈ, 114-223, Информација о стипендијама за стране студенте које је дао ЦК НОЈ, 25. X 1962. године.

¹² АЈ, 114-223, Информација о неким проблемима у вези са иностраним студентима у Југославији, 20. XI 1963. године.

Језик

Учење српскохрватског језика била је обавеза коју су страни студенти и практиканти морали да прихвате ако су хтели да студирају на југословенским универзитетима, односно да обављају праксу у југословенским фирмама и организацијама. То је била очигледна мера југословенских власти да странце на домаћим факултетима у потпуности вежу за свој образовни програм. То је био и начин успешније интеграције у универзитетски живот, и друштвени живот уопште, те облик вршења културног утицаја на стране студенте.

Организација наставе часова српскохрватског била је лоша, на шта су се странци често жалили. Часова је било мало, нису постојали потребни уџбеници, а универзитетске власти су инсистирале да се сви испити полагају на српскохрватском. Такође, највећи број уџбеника био је на језику домаћина, што је представљало додатну тешкоћу, посебно у првим годинама студија. Студенти су се жалили и на доминацију српскохрватског код стручних термина, посебно у медицини, безуспешно захтевајући да макар стручни изрази буду на енглеском, јер слични не постоје на њиховим језицима.¹³ Слабо познавање српскохрватског језика одразило се на успех студената, посебно у првој години студија. Неуспех у студирању значио је губитак стипендија. Мада су страни студенти тражили полагање испита, бар у првој години студија, на језицима које су боље познавали (енглески и француски), југословенске универзитетске власти су остајале при ставу да се страни и домаћи студенти једнако третирају приликом полагања испита, значи и у вези с језиком на којим су полагали испите.¹⁴

Факултети и друштвене организације које су се бавиле питањем страних студената су, схватајући проблем који гости из иностранства имају, будући да не познају језик земље у коју су дошли, организовали курсеве језика у Институту за учење страних језика и експерименталну фонетику, укидајући на тај начин течајеве које су водили приватни наставници. Међутим, југословенска страна се, признајући објективне тешкоће које су пратиле организацију наставе језика, жалила на нередовност странаца на тим курсевима, избегавање и непојављивање на часовима. Оним стипендистима који су занемаривали учење језика прећено је одузимањем стипендија, и планирано је и коришћење магнетофонских трака у настави ради додатног ангажовања.¹⁵

¹³ АЈ, 114-223, Информација о састанку са страним студентима стипендистима ССРЊ, 3. XII 1963. године. „Кад се вратим у Кенију, не могу пацијента да питам на српском да ли те боли глава, јер ме он неће разумети.“

¹⁴ АЈ, 114-223, Информација о неким проблемима у вези са иностраним студентима у Југославији, 20. XI 1963. године.

¹⁵ АЈ, Фонд Савеза студената Југославије (145), фасцикла 32, архивска јединица 90, Информација о раду са страним држављанима који студирају на нашим универзитетима, 1960. година.

Организациони проблеми

Проблем институционалног организовања студента из иностранства постао је пред југословенске власти чим је број странаца на универзитетима знатно повећан. Југославија је била нерасположена према формирању тих студентских удружења, сматрајући да целокупан монопол на друштвено и политичко организовање треба да имају домаће друштвено-политичке организација, као што су Народна омладина, Савез студената Југославије, ССРН и друге. Најупорнији у својим захтевима за оснивање националних студентских удружења били су студенти из арапских земаља и земаља „црне Африке“. Жеља за оснивањем тих удружења била је плод потребе за политичком организацијом народа који су „код куће“ управо проживљавали тренутак политичке и националне еманципације оличен у покрету деколонизације. Управо ће та компликованост политичког и националног ослобађања бити пресликана и на простор југословенских универзитета и студентских домова, где ће се међу страним студентима испољити у виду многобројних сукоба, неретко и физичких обрачуна, веома сличних онима у Африци и Азији.

Југословенске власти су нерадо гледале на било какво ограничавање утицаја домаћих организација које су окупљале студенте, а било какви немири на универзитетима били су такође непожељни било да су избијали међу домаћим или страним студентима. Југославија је била и посебно заинтересована да контролише политичке иступе студената из земаља Трећег света, ради очувања добрих односа са другим државама које нису гајиле благонаклон однос према деколонизацији, или су јој биле директно супротстављене. Такође је недостатак апсолутне политичке контроле над студентима и практикантима странцима често значио њихово иступање супротно југословенској спољној и унутрашњој политици и обраћање посланствима страних земаља, што је било, како се сматрало, посебно штетно за југословенске интересе.¹⁶ Надлежне организације су много пажње поклањале друштвено-политичком раду са иностраним студентима, настојећи да их укључе у клубове међународног пријатељства, редовне активности ССЈ и рад органа друштвеног управљања, где су седели заједно са домаћим студентима. Клубови међународног пријатељства основани су у свим великим универзитетским центрима – Београду, Загребу, Лјубљани и Сарајеву „да би страним студентима олакшали међусобно познавање, контакте са југословенском омладином, те ради лакшег рада с њима. Они организују дискусије о појединим проблемима, предавањима, екскурзије и пригодне прославе националних празника“.¹⁷ Међутим, рад тих клубова често није наилазио на подршку

¹⁶ АЈ, 145-32-90, Информација о унапређењу политичко-друштвеног рада са страним студентима, 16. VII 1962; АЈ, 114-223, Организација рада са страним студентима и практикантима, 22. III 1963. године.

¹⁷ АЈ, 145-33-95, Клубови међународног пријатељства у Југославији, без датума.

универзитетских органа, а и сами клубови најчешће нису имали своје просторије за рад, па је проблем само делимично решен.

Први захтеви за формирање националних студентских удружења већ су поднети 1959. године, када су алжирски студенти и студенти арапских земаља тражили од Државног секретаријата за унутрашње послове ФНРЈ оснивање својих удружења.¹⁸ Студентима је начелно дозвољено академско удруживање у националним оквирима, међутим практично формирање удружења је одложено из године у годину, што је југословенске организације доводило у непријатан положај да страним студентима објашњавају разлоге свог одуговлачења, отежавало акције Савеза студената и укључивање удружења, која су *de facto* постојала, „за организовање акција за које смо ми заинтересовани“.¹⁹ Резултат тог несређеног стања је, како се жале у извештајима и рефератима домаће друштвено-политичке организације, окретање страних стипендиста дипломатским представништвима других земаља, страним читаоницама или „утицају непријатељских и малограђанских елемената“. Тако је Британски савет организовао новогодишњу прославу на којој су примећени страни студенти, а неки студенти из Њасе и Кеније били су редовни посетиоци америчке амбасаде, што је био аларм југословенским властима да побољшају рад клубова пријатељства и обезбеде им просторије како би страни студенти имали где да проводе слободно време. Сумњало се да су поједини студенти били повезани са западним амбасадама „у чисто обавештајне сврхе“.²⁰ Али ово нису били једини проблеми које су домаћини имали са гостима са других континената.

Главобољу су југословенским властима задавали и сукоби између самих студената који су дошли на студије у Југославију. Често су ти сукоби били преликани са оних који су се водили у домаћим земљама између различитих политичких групација или са оних који су били између различитих земаља. Највећи проблем био је сузбијање сукоба између палестинских, ирачких и студената из УАР, те сукоб између две групације афричких студената организованих у Унији и Конфедерацији афричких студената. Проблем те две организације био је посебно компликован, јер су обе полагале право на репрезентовање афричких студената у Југославији, али је Савез студената признавао као легитимну само Конфедерацију. Разлози за то су лежали у чињеници да је Конфедерација била под потпуном контролом Савеза, и у сваком случају блиска левици, дакле и борби против империјализма и за јединство Африке. Сукоби међу тим групама били

¹⁸ АЈ, 114-223, Забелешка о захтевима неких страних студената ... за стварање студентских удружења, 29. IV 1959. године.

¹⁹ АЈ, 114-223, Информација о неким проблемима у вези са иностраним студентима у Југославији, 20. XI 1963. године.

²⁰ АЈ, 145-32-90, Страни студенти на студијама у Југославији, 14. III 1960; АЈ, 145-32-90, Забелешка Централног одбора Савеза студената Југославије о инцидентима који су се догодили између неких наших и страних студената, 17. I 1961. године.

су чести и неретко су се претварали у физичке обрачуне. Проблеми везани за стварање студентских удружења стизали су и до амбасада земаља које су слале студенте у Југославију. Дипломатски представници Гане и Малија протестовали су против одлуке југословенских власти да забране нека удружења афричких студената, наводећи да су СССР и Чехословачка одобриле оснивање сличних организација, па не виде разлог зашто би Југославија одбила тако нешто. Југословенска страна је правдала свој став да су „неки“ покушавали да та удружења искористе за сврхе које би штетиле односу Југославије и афричких земаља.²¹

Слика „другог“ – Проблем интеграције у југословенско друштво

Долазак студената из Африке и Азије у Југославију свакако је представљао велики, лични, преломни тренутак за сваког од њих. Различите животне навике које су доносили од куће, а врло често и њихов физички изглед, представљали су узрок бројних неспоразума и сукоба нових становника југословенске средине и домаћина. Страни студенти су остављали своје породице, долазили сами у једно, по свим критеријумима другачије друштво, упадљиво се истицали својим изгледом и бојом коже. Проблеми везани за њихово друштвено и политичко организовање у новој средини били су понајвише скопчани са потребама нових насељеника да се адаптирају у ново друштво, али и потребом да очувају свој национални и културни идентитет. Долазак са другог континента представљао је драстичан пример сусрета и, како ћемо видети, сукоба на релацији „ми“ и „они“. Та дихотомија, најпростије изражена у две речи, означавала је оштро сучељавање потпуно различитих културних образаца. Посматрајући тај проблем у светлу докумената, морамо се запитати да ли у овом случају сусрет неминовно значи и сукоб. Стереотипне представе и клишеи о странцима, посебно оним друге боје коже, представљају важан тренутак историје југословенског друштва, које се, суочено са убрзаном и свеобухватном модернизацијом, споро ослобађало старих предрасуда, док је у исто време формирало нове, прилагођеније новим околностима. Стварање стереотипа почива на предрасудама – искривљеним и погрешним представама о некој појави, групи или појединцу.²²

Питање расизма у југословенском друштву шездесетих година XX века и даље није правилно обрађено. Сведено на проблем виђења „другог“, не би се много разликовало од осталих теорија о перцепцији различитости у једном друштву. Међутим, корени расизма у југословенском друштву нису лако препо-

²¹ АЈ, 145-32-90, Забелешка о разговору са амбасадором Гане – С. В. Кумах и амбасадором Малија – С. Туре, 19. II 1963. године.

²² М. Ристовић, „Слика непријатеља’: Српске теме у берлинском сатиричном часопису ‘Klaaderdatsch’ 1914–1915. године”, у: *Годишњак за друштвену историју* III, 1–2, 1996.

знатљиви. Расизам је, како наводи Џорџ Л. Мос, битан део европског искуства.²³ У том смислу га треба разумети и у Југославији, осим парадоксалне чињенице да се расизам према људима друге боје коже у овој држави јавља када се у готово читавом свету налази у дефанзиви.²⁴

Поставља се и питање формирања стереотипа. Начин формирања представа о „њима“ може се, према Мирославу Јовановићу, рашчланити у три нивоа – на основу историјских искустава, као представе обликоване на основу искуства првог сусрета са „другим“, када се преиспитују садржаји прихваћени у стереотипима, и као слика која се обликује на основу искустава из заједничког живота „странаца“ и домаћих.²⁵ Питање директног историјског искуства веома је проблематично у овом случају, осим ако се не направи методолошки неоправдан „излет“ у доба отоманских освајања и први сусрет људи са ових простора са „другима“ – различитима у физичком и културном смислу. Први сусрети са другим расама били су посредни. Тај први, једностранни контакт, остварен је најчешће преко дела популарне културе – филмова, стрипова и др. те представа примљених средствима модерних комуникација – телевизије и радија. У књижевним и филмским радовима који су долазили са Запада и даље нису биле напуштене стереотипне представе, где је, упркос свему, црнац и даље био предмет расних предрасуда.²⁶ Мерење утицаја страних филмова, на првом месту америчких, доста је тешко. Међутим, сведочења савременика продора западњачких филмова у југословенске биоскопе дају доста примера трагикомичних покушаја остваривања филмске „стварности“.²⁷ Ту би можда требало тражити и прве контакте Југословена са странцима са других континената, друге боје коже. Трећи део формирања представа настао је крајем педесетих година, када у Југославију долази велики број студената из Африке и Азије, и када југословенско друштво мора да преиспита своја предубеђења.

Од свих новопридошлих студената на југословенске универзитете крајем педесетих и почетком шездесетих година прошлог века највећи број њих је био из афричких и азијских земаља. Према доступним подацима за школске 1959/1960. и 1960/1961. године, од укупног броја страних студената и практиканата, афрички стипендисти су чинили 26 одсто, односно 45 одсто.²⁸ Поред већ наведених проблема техничке природе, страни студенти, посебно Африканци,

²³ Dž. Mos, *Istorija rasizma u Evropi*, Београд 2005, стр. 24.

²⁴ Исто, стр. 7.

²⁵ Види у: М. Јовановић, „Слика ‘другог’: руске избеглице у земљама Балкана (1920–1940)”, у: *Годишњак за друштвену историју* V/1-3, 1998, стр. 36–37.

²⁶ Dž. Mos, *navedeno delo*, стр. 242.

²⁷ П. Марковић, *Београд између Истока и Запада 1948-1965*, Београд 1996, стр. 446–449.

²⁸ АЈ, 114-223, Информација о унапређењу политичко-друштвеног рада са страним студентима, 16. VII 1962; АЈ, 114-223, Проблеми који произлазе из повећања броја страних студената, 8. XI 1960. године.

сретали су се и са проблемом интеграције у нову средину. Оно што их је, свакако, упадљиво разликовало од становништва земље домаћина била је боја коже. Југословенски комунисти су, полазећи од идеолошког начела једнакости и спољнополитичке оријентације помагања антиколониizacionих покрета, свакако били против расизма у било ком облику. Међутим, „база“ је, на појаву „другог“ реаговала са много мање толеранције.

Страни студенти, а нарочито они из Африке, жале се често на бојкот средине у коју су дошли. У извештају Савеза студената стоји да „неки појединци избегавају стварање приснијих односа са странцима... код једног броја наших студената постоји неправилно третирање страних студената, што се у сваког појединца сумња“. Домаћи студенти су такав однос најчешће правдали недостатком новца за заједничке одласке у кафане и биоскопе, а одбијање да станују заједно са странцима објашњавали су тиме што „странци доводе исувише много у своје собе разне пријатеље“ у време када се учи.²⁹ Ради боље социјализације, страни студенти који су живели у домовима били су смештани у собе са члановима Партије, али ни та мера није много помогла јер „наши студенти, па чак и комунисти, избегавају да се друже са странцима“. Страни студенти су се жалили да веома ретко наилазе на прави другарски и пријатељски однос код југословенских колега, као и на недостатак заједничких приредаба и забава, а такав став према њима имали су и поједини ресторани и кафане, где су нерадо примани „црни гости“.³⁰ Такође је студентима Африканцима који нису становали у студентским домовима посебан проблем представљало изнајмљивање соба, јер станодавци су често избегавали да приме „црнца“ на становање, или су за ту „жртву“ тражили знатно већи новац. Страни студенти су се жалили и на потпуну изолацију на факултетима, као и на то да се југословенски студенти слабо с њима друже, док „позивање у југословенске домове од стране студената скоро да не постоји“.³¹

Универзитетске власти и студентске организације схватале су те проблеме, упућујући странце на (још неразвијене) клубове међународног пријатељства, омладинске радне акције, планинарска и разна друга спортска друштва. Организовани су и разговори са домаћим студентима, где им је објашњавано какав значај имају страни стипендисти за земљу. Југословенске власти често су део кривице сваљивале и на странце, наводећи да не одржавају хигијену на задовољавајућем нивоу, да често пијанче по собама, као и да доносе своје обичаје несхватљиве нашој средини. Изузетак су, донекле, чинили студенти из арапских земаља, који су најчешће одлазили у Сарајево на студије, због тога

²⁹ АЈ, 145-32-90, Страни студенти на студијама у Југославији, 14. III 1960. године

³⁰ АЈ, 114-223, Информација о неким проблемима у вези са иностраним студентима у Југославији, 20. XI 1963. године.

³¹ АЈ, 145-32-90, Стање и проблеми школовања страних студената у Југославији, б.д.

што „сарајевска средина њима погодује, јер у Сарајеву су они наишли на муслиманске породице које су их примиле, и које су им делимично замењивале њихов пријашњи амбијент“.³²

Међутим, то је био само први, условно речено, „најбезболнији“ вид дискриминације. Оно што је посебно погађало афричке и азијске студенте биле су отворене увреде, вербално и физичко насиље које се спроводило над њима. Насиље, у свим својим облицима, није долазило само од „обичних“ студената, већ често и од милиције, што је представљало додатну тешкоћу и југословенским друштвено-политичким организацијама и самим страним студентима. Насиље је најчешће долазило у виду вербалних увреда, физичких обрачуна и јавне осуде и презира свих оних који су имали развијеније контакте са, на првом месту, афричким студентима. Пример „нездраве атмосфере“ између домаћих и страних студената, како је називају југословенски званичници, јесу многи инциденти који су се 1961. десили око Нове године.

Тако је група пијаних младића у близини Студентског града на Новом Београду 3. јануара напала алжирског студента који је туда шетао са девојком. У тучи која је избила Алжирац је перорезом убо једног од нападача. Разгневлени алжирски студенти су поводом тог инцидента одржали састанак, са којег су упутили протестна писма Ректорату, Савезу студената, Комисији за културне везе са иностранством и Државном секретаријату унутрашњих послова, с примедбом да су били принуђени на слање писма због учесталих инцидената између југословенских студената и странаца, на које су они и раније скретали пажњу универзитетским властима. У писму су, између осталог, тражили да се анализира понашање југословенских студената према страним колегама, што нас може навести на закључак да су слични инциденти били релативно чести.

Други новогодишњи инцидент догодио се дан раније, али је био знатно блажи. Тога пута је студент из Тогоа био изложен увредама и провокацијама групе пијаних југословенских студената, који су му, желећи да испровоцирају тучу, отргли рукав са мантила. Милиционер који је био у близину одбио је да реагује, правдајући се да је Нова година, када су „сви помало загрејани и весели“.³³ Такав резервисан став милиције и понашање домаћих студената посебно су наљутили тогоанске студенте, па су у својој усменој жалби Савезу студената изјавили да су забринути за своју безбедност, додајући да се највећи број југословенских студената односи према њима дискриминаторски и „недругарски“, и да праве неукусне вицеве и шале на њихов рачун. Сличних инцидената било је и у претходној години, када је један југословенски студент из чиста мира просуо ручак у мензи по једном Алжирцу, што је изазвало тучу, а увреде и

³² АЈ, 114-223, Извештај о иностраним студентима у Сарајеву, б.д.

³³ АЈ, 145-32-90, Забелешка ЦОССЈ о инцидентима који су се догодили између неких наших и страних студената, 17. I 1961. године.

шале никада нису престајале.³⁴ Међутим, како се наводи у извештају Савеза студената, нису само Југословени били узрочници тих сукоба, већ су и странци својим понашањем изазивали домаће колеге – једна туча на Новом Београду је избила када су се Суданци непристојно понашали према једној девојци, а другом приликом је један Кенијац човека на аутобуској станици из чиста мира ударио кишобраном по глави.

Странци, посебно Африканци, стално су скретали пажњу на свој лош положај и проблеме које имају у Југославији. Емануел Косиви из Тогоа каже да афрички студенти у Југославији постају реакционари, јер знају да у западним земљама постоји дискриминација, и „зна се по којој улици и како страни црни студент може да иде, а овде (у Југославији, *прим. аутора*) нема тога, нема расних предрасуда и закона... али ствари ипак стоје лоше, јер има појединаца међу грађанима који вређају црне студенте, има студената који их нападају, поред тога немају заштите ни у органима безбедности“.³⁵ На пристрасан однос милиције према домаћим студентима жале се и други страни студенти, наводећи да милиција често легитимише црне студенте без икаквог разлога. На понашање органа реда жалили су се и учесници демонстрација у Загребу, организованих због интервенције у Конгу. Страни студенти тврде да је милиција тукла демонстранте само због тога што су црни, док власти тврде да је употреба силе била изнуђена због тога што су демонстранти кршили јавни ред и мир и, непланирано, кренули ка америчком конзулату.³⁶ Студент из Гане Анса Овусу се жалио да највећи проблем црним студентима представља милиција, која их оптужује били они криви или не били.

Туче између домаћих и страних студената биле су релативно честе, међутим оно на шта су се највише жалили афрички студенти било је својеврсно вербално насиље којем су били подвргнути. „Црнци“, „мајмуни са дрвета“, „умазани“, „канибали“, само су нека од имена која су давана студентима из Африке у Југославији. Арсенал увреда није се на томе заустављао. „За њима се виче да су мајмуни, питају их увек само о џунгли и слоновима, чак и мала деца им на улици прилазе и питају колико је сати, а после се као чуде – па зар ви имате сат“, жали се Кенијац Џејмс Куала.³⁷ Група студената из Гане са Љубљанског универзитета наводи у својој жалби да их југословенски студенти третирају као

³⁴ Исто; АЈ, 114-223, Забелешка о разговору са неколицином страних студената... у вези са односима наших студената према странцима, 20. X 1960. године.

³⁵ АЈ, 145-32-92, Забелешка о разговору са представницима удружења страних студената на састанку одржаном у Комисији за културне везе са иностранством, 22. XII 1965. године.

³⁶ АЈ, 145-33-95, Студенти Африке, Азије и Латинске Америке Централном комитету СКЈ, б.д; АЈ, 145-33-95, Састанак са учесницима демонстрација и представницима националних удружења страних студената, 5. XII 1964. године.

³⁷ АЈ, 145-32-92, Забелешка о разговору са представницима удружења страних студената на састанку одржаном у Комисији за културне везе са иностранством, 22. XII 1965. године.

бића која су из животиња претворена у људе, наводећи претње неких, како су сматрали, организованих група: „Ви умазани Африканци, ви сте зело умазани, имате умазано кожо, пришли сте в нашо дежело, да јо умажете, кот то делате в Америци.“ Или: „Ви умазани Африканци ми вас бомо побили. Ви имате умазано кожо, ин сте пришли сем, да покварите нашо дежело.“³⁸ Дакле, увреде и претње из стандардног речника расистичких увреда, где се „други“ јасно разликује и тиме прети да поквари чистоту друштва у коме је „уљез“.

На проблем расистичке терминологије саме жртве су се жалиле државним органима, па и највишим државним руководиоцима, а понекад су покушавали и да делују на свест домаћих студената, желећи да преко новина објасне то питање наводећи примере са Запада. Додуше, текст Кимити Камауа *Call me African, not 'Negro'* избачен је из домаћих студентских листова, јер су функционери југословенске студентске организације сматрали да „наводи из афричке праксе јасно алудирају на неке неодговорне људе и поступке код нас“. Такође, мислили су да се поступци колонијалиста и њихових друштава према Африканцима не могу поредити са расистичким иступима „неодговорних појединаца“ у Југославији, јер су им корени и узроци сасвим другачији. „Зато треба навести аутора да сам (подвучено у оригиналу, прим. аутора) дође на закључак да су поређења понашања колонизатора и њихове евентуалне сличности са неким ексцесима код нас апсурд“, наводи у свом, руком исписаном, коментару на Кимитијев текст функционер ЦК Савеза омладине Југославије Новак Прибићевић и закључује да би најбоље било не објавити такав текст.³⁹

Опонашање мајмунског хода такође је био један од начина вређања црних студената. Студенти из Судана који су живели у Студентском граду на Новом Београду жале се да поједини југословенски студенти говоре да су они дошли из џунгле, док неки прате њихово кретање погрдним псовкама и непристојним понашањем. „Између осталог, пљују на тле испред наших ногу када се крећемо у кругу Студентског града“, пише у жалби Комисији за културне везе са иностранством. Они су такође навели да ће у знак протеста престати да иду на часове српскохрватског језика и да размишљају о повратку у Судан ако се стање не промени.⁴⁰ Асоцијације на џунглу и животиње из џунгле биле су доста честе, а реч „мајмун“ се била одомаћила као израз за студенте из афричких земаља. Ти примери говоре колико је био дубок утицај стрипа и филма на формирање представа о Африци и Африканцима, где су они били представљени у неколико јасних симбола – слуге/робови, џунгла, слонови, мајмуни и др. „Мајмуни нису никада живели са нормалним људским бићима, и зато се ми враћамо у џунглу, како нас

³⁸ АЈ, 145-33-95, Писмо ганских штудентов, 26. VIII 1962. године.

³⁹ АЈ, 114-265, *Call Me African, not 'Negro' – Is the African Unduly Sensitive*, 27. IV 1963. године.

⁴⁰ АЈ, 145-32-92, Жалба суданских студената из Студентског града, 11. X 1960. године.

ваши људи често подсећају“, жале се у свом писму ССЈ студенти из Јужне Родезије, аутоиронијом показујући тешкоћу свог положаја у Југославији. Они су од Савеза студената тражили да им обезбеди карте и дозволу да напусте земљу у којој, како наводе, народ никада не може живети са црним човеком. Због страха за своју безбедност претили су да ће, ако не добију дозволе, Југославију напустити илегално и отићи на Запад, као што су то већ неке њихове колеге урадиле.⁴¹

Неупитна веза између сексуалности и расизма била је демонстрирана и у Југославији шездесетих година XX века. Непријатељски испади нису били резервисани само за Африканце, као што смо видели. Свако ко је остварио ближу везу са колегама из Африке наилазио је на својеврсни бојкот и презир средине. Ово је посебно било изражено кроз осуду девојака које су биле у вези или чак само у друштву са студентима друге боје коже. Расизам захтева монопол над оним врлинама које друштво подржава, жигосујући као изопачено све оно ван његових норми, наводи Џорџ Мос. Спој „мајмуна“, „црнаца“ и „наших“ девојака био је немогућ, на ивици сексуалног ексцеса. Друштво где је још постојао јак патријархални морал није могло да толерише „улезе“ који кваре његову чистоту на најдрастичнији начин и на најосетљивијем пољу. Сваки такав контакт продубљивао је сукобе, отварао нове странице у имагинацији „лошег другог“ и био разлог нових инцидената, туча и вербалних увреда на рачун Африканаца, али и домаћих девојака које су прекршиле пређутне норме средине. Милиција је често заустављала девојке које су биле у друштву Африканаца и без потребе их легитимисала.⁴² Афрички студенти су се жалили да је проблем њиховог дружења са девојкама посебно изражен у Студентском граду у Веограду, где су домаћи студенти, ако их опазе у друштву девојака, звиждали за њима, добавивали погрдне речи и претили девојкама. Један студент из Кеније жалио се да дежурни у дому „Иво Лола Рибар“ узима податке из личне карте девојака које долазе у дом у посету, и после извештава њихове родитеље, тако да су после тога посете странцима престале.⁴³ За домаћим девојкама које су се дружиле са афричким студентима викали су да су „девизне“, претпостављајући да је, ваљда, разлог зашто се друже са „црнцима“ материјалне природе, и што је требало да сведочи о њиховом ниском моралу. Један афрички студент жалио се да се девојке „које иду с нама третирају као пропале“.⁴⁴ То отворено злостављање девојака довело

⁴¹ АЈ, 114-223, Забелешка о разговору са групом студената из Јужне Родезије, 21. III 1964. године.

⁴² АЈ, 114-223, Информација ЦО ССЈ о редовном годишњем састанку са страним студентима, 10. VI 1960. године.

⁴³ АЈ, 114-223, Информација о састанку са страним студентима стипендистима ССРНИЈ, 4. XII 1963. године.

⁴⁴ АЈ, 145-32-90, Изводи из дискусије страних студената, б.д; АЈ, 145-32-92, Забелешка о разговору са представницима удружења страних студената на састанку одржаном у Комисији за културне везе са иностранством, 22. XII 1965. године.

је до тога да су оне избегавале дружење са странцима, одбијале да плешу с њима на игранкама, и чак се трудиле да и у оквиру југословенских друштвено-политичких организација не дођу у било какав контакт са странцима, јер су и тада домаћи студенти коментарисали да су „овакве и онакве“.

Нетрпељивост према страним студентима огледала се и у односу на њихов специфичан положај на југословенским универзитетима. Још у време одржавања београдске конференције чули су се коментари да је самит несврстаних земаља „непотребно расипање снага и средстава“ и да „не треба трошити новац за дочек црнаца“ и да нам не треба „пријатељство са њима, када су они сиротиња“.⁴⁵ Југословенски студенти су се најчешће жалили на висину стипендија које странци добијају, сматрајући да су тиме директно угрожена њихова права. Поједини страни стипендисти су чак предлагали да им се смање стипендије како би решили несугласице са домаћим студентима. Такође, странци су у студентским домовима добијали двокреветне собе са квалитетнијим намештајем, што су били далеко бољи услови становања него што су их имали домаћи студенти. Поред тога, осећај економске угрожености додатно је појачаван дезинформацијама и нетачним вестима, које је често преносила штампа, да због страних студената нема места за домаће студенте, посебно на медицинском факултету, који је странцима био најзанимљивији.⁴⁶

Југословенске власти и друштвено-политичке организације биле су свесне тих проблема и покушавале да их реше на разне начине. Ти проблеми су, како су самокритично сматрале југословенске власти, делимично били проузроковани недовољно организованим радом и неблаговременом политичком интервенцијом. Често су вођене расправе са домаћим и страним студентима, где је у решавање проблема била укључена шира друштвена заједница. У разговору са странцима стално је напомињано да су испади дело појединаца и да немају никакву политичку конотацију. Међутим, невоље са странцима тумачене су и као резултат њихове немогућности да се прилагоде животу у Југославији. Поједини страни студенти били су оптуживани за непријатељску делатност, јавне иступе против југословенских руководилаца и везе са страним, најчешће западним, посланствима и читаоницама. Такође, навођено је да део проблема, посебно у домовима, потиче од тога што страни студенти не одржавају хигијену на задовољавајућем нивоу, често пијанче и доводе у своје собе „врло проблематичне жене“.⁴⁷ Студенти исламске вероисповести су, како су се жалили југословенски студенти, у току рамазана целу ноћ јели, а дању спавали, што је онемогућавало учење њиховим сустанарима.

⁴⁵ Наведено према: П. Марковић, *нав. дело*, стр. 106.

⁴⁶ АЈ, 145-32-90, Стање и проблеми школовања страних студената у Југославији, б.д.

⁴⁷ АЈ, 145-32-90, Забелешка ЦОССЈ о инцидентима који су се догодили између неких наших и страних студената, 17. I 1961. године.

Страни студенти су на различите начине сагледавали ове проблеме и покушавали да их реше. Најчешће су биле жалбе универзитетским властима и друштвено-политичким организацијама које су се бавиле студентским питањима. У појединим случајевима странци су се жалили ЦК СКЈ, писали писма председнику Титу, а једном је група од 20 афричких студената отпутовала у Пулу да преда своје жалбе Насеру, који је у том тренутку боравио на Брионима. За време проласка Насера кроз Љубљану исту групу је милиција, обавештена о њиховим намерама, спречила да му приђу на улици и предају текст жалбе.⁴⁸ Разлоге за лош однос југословенске средине према њима страни студенти су проналазили, између осталог, у томе да су их штампа и телевизијске емисије представљали генерално у лошем светлу. Афрички студенти су се жалили да су једине слике које југословенски грађани могу да добију преко новина такве као да у Африци постоје само робови, беда и примитивизам. Такође, ставили су примедбе на то што у југословенским уџбеницима из физиологије пише да се мозгови белих и црних људи разликују, чиме су се, како су сматрали, наглашавале расне разлике. На осуду студената из Африке наишле су и неке емисије на југословенској телевизији, као и глумац Мија Алексић, који „иступају на линији омаловажавања и вређања њихових земаља“.⁴⁹

Такви и слични проблеми нису били везани само за Југославију, већ и за остале социјалистичке земље које су прихватале стипендисте из земаља Трећег света. Због сличних инцидената као у Југославији, афрички студенти су напустили московски универзитет, а исто се десило и у Бугарској, где су због расне нетрпељивости афрички студенти били принуђени да се врате кућама, што је на Западу коришћено у пропагандне сврхе.⁵⁰

* * *

Из свега наведеног можемо закључити да је југословенско друштво било оштро подељено у свом ставу према страним студентима. Са једне стране је стајала званична идеологија, која је, начелно се залажући за универзалну једнакост, охрабривала повезивање са народима и земљама Трећег света, и као израз те државно-партијске политике мотивисала азијске и афричке студенте да у што већем броју дођу у Југославију. С друге стране је стајала „база“, која није била у могућности да далековидо сагледа резултате такве спољнополитичке оријен-

⁴⁸ АЈ, 145-32-90, Координациони одбор за стране студенте, материјали са редовних седница – Четврти редовни састанак, 31. V 1963. године.

⁴⁹ АЈ, 145-32-92, Забелешка о разговору са представницима удружења страних студената на састанку одржаном у Комисији за културне везе са иностранством, 22. XII 1965. године.

⁵⁰ АЈ, 114-223, Забелешка о разговору са неколицином страних студената... у вези са односом наших студената према странцима, 20. X 1960; АЈ, 145-32-90, Забелешка о разговору са амбасадором Гане S. W. Кумах и амбасадором Малија, S. Ture, 19. II 1963. године.

тације, нити је могла да се ослободи наталожених предрасуда о људима друге боје коже. Поред тога, домаћи студенти, па и остали слојеви становништва, осећали су се директно економски угрожени боравком странаца на југословенским факултетима. „Они“ су узимали, како су то видели југословенски академци, „наш новац“, „наша места“ у домовима и на факултетима, без икакве видљиве користи за друштво које им је указало гостопримство. Фрагментарно сагледавши, најважнији проблеми дају јасну слику о невољама које су пратиле странце који су долазили у југословенске универзитетске центре. Наравно, тиме се не исцрпљује листа проблема које су страни студенти имали дошавши у Југославију. Постављало се питање прилагођавања на југословенски начин исхране, висине стипендија, укључивања у рад југословенских организација, политичког живота страних студената и осталих тема везаних за студије.

Двојност представа о страним студентима показује један сложен процес формирања слике о „њима“. Сучељавање званичног става југословенских власти, које су у страним студентима виделе изванредно „средство“ пропаганде и њихов добар пријем као својеврсну промоцију југословенске државе и режима, и става домаћих студената који су у странцима видели „уљезе“ по многим основама, утицало је на стварање представа о „другом“. Некада су те представе позајмљиване на релацији студенти–институције, па су често млади комунисти одступали од званичних ставова и уверења, а припадници милиције су некад, мимо прокламоване политике, отворено показивали своју ненаклоност према странцима.

Summary

Milorad Lazić

Some Foreign Students' Problems on Yugoslav Univesities During Sixties, with Special Turning on African Students

Yugoslav policy towards countries of the Third world found its expression in the Non-alignment movement. Wishing to make those relations even much stronger, Yugoslav Government decided to give great number of scholarships for students from Africa and Asia. This was a kind of promotion of Yugoslav regime and country, and a way to tide up future elite in those countries for Yugoslav political system and culture. However, certain problems showed up at the very beginning of the exchange program. We can divide those problems into three groups:

1. tehcnical problems with accomodation, language and faculty's bureacracy,
2. political problems with organizing of national and political organizations,
3. and social problems related to integration in Yugoslav society.

Focus is on the three most prominent problems: language, political organization and perception of foreigners in Yugoslav academic society. Two last problems were related to the attitude of Yugoslav authorities on one side, to provide full control over every segment of political life of foreign students and to good reception of African and Asian students who were getting some propaganda advantages and benefits, on the other side. Very often though, foreign students were asking for more acting freedom and independency in political life and Yugoslav students very often misunderstood aims and goals of state policy towards African and Asian students, which all led to conflicts and fights among those groups.